

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Dijital Dünyanın Soylulaştırılması Üzerine Metaforik Bir İnceleme

A Metaphorical Review on Gentrification of The Digital World

Gülsün BOZKURT^{a*}

^aDr. Öğretim Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-9558-7577

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 4 Aralık 2021
Kabul tarihi: 13 Nisan 2022

Anahtar Kelimeler:

Dijitalleşme,
Ağ toplumu,
Dijital topluluklarda soylulaştırma,
İnternetin soylulaştırılması

ÖZ

Teknolojinin günümüzde ulaştığı nokta ve internetin yayılma hızı gündelik birçok pratiği ağlar üzerinden dönüştürüp işlevsel hale getirmiştir. Sanalda oluşan yeni topluluklar da her gün yeni bireylerle etki alanlarını genişletmektedir. Fiziki yaşamdaki demokrasi kültürünün ayrılmaz parçası olan katılımçılık unsuru sanal dünyada da önem kazanmış ve bireylerin sosyal ağlarla bütünleşmesi yoluyla adeta yeni bir dijital seçkinler sınıfı doğmuştur. Farklı demografik gruplardan gelen bireylerin yarattığı sanal katılımçılık, internetin kullanımına atfedilen anlamı ve bu teknolojinin kullanıma yöntemini de dönüştürmeye başlamıştır. Genelde fiziki topluluklar için kullanılan “soylulaştırma” kavramı en temel anlamda belli bir yerdeki koşulların iyileştirilme çabası olarak yorumlanabilir. Dijital topluluklar belli açılardan giderek fiziki topluluklara benzer bir görünüm kazanmaktadır. Farklı kültürlerden bireylerin bir araya gelmesiyle sanal evrende oluşan söz konusu bu soylulaştırma dijital tarafta da giderek elitist bir yaklaşımı yansıtmaya başlamıştır. Bu doğrultuda çalışmada mevcut kuramsal bilgilerin analizinden yola çıkılarak iki toplum yapısı arasındaki benzerlikler tartışıldıktan sonra dijital toplum yapılarının geleceğine ilişkin birtakım varsayımlar ileri sürülmektedir. Dijital toplulukların belirli algoritmalar üzerinden inşa edilmesi dijitalde de bireyin hak ve özgürlükleri noktasında bazı temel problemlerin oluşmasına neden olmaktadır. Giderek artan dijital tekelleşme, eşitsizlik, gözetim, mahremiyet ve okuryazarlık sorunlarıyla birlikte sürekli dijital bir kültürün dayatılması en başta ileri sürülen bireyin dijital toplumda daha özgür olduğu düşüncesini sorunlu kılmaktadır. Metaforik bir yöntemle bakıldığında soylulaştırma kavramının sanal topluluklar üzerinde de etkili olabileceğini söylemek mümkündür. Bu çalışma, fiziki topluluklar üzerinden üretilmiş ve anlam kazanmış bir kavramın sanal topluluklar üzerinde de etkili olabileceği görüşünden hareketle dijital dünyada soylulaştırma kavramının izdüşümlerini sorgulamayı amaçlamaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received December 4, 2021
Accepted April 13, 2022

Keywords:

Digitalization,
Network society,
Gentrification in virtual communities,
Gentrification of internet

ABSTRACT

The point that technology has reached recently and the widening speed of the internet has made and transformed many daily practices functional via networks. Virtually created communities are increasing their influence every day by adding new members. Participation, which is indispensable for democratic cultures in the real world, has become critical in the virtual world and almost created a new “digital elite class”. Virtual participation which is created by various demographical people had begun to transform both the meaning and the methodology of internet technology. The concept of “gentrification”, which is generally used for real communities, can be interpreted with the most basic sense as an effort to improve the conditions in a certain place. Day by day, digital communities are becoming similar to real communities. The pattern of “gentrification” that is created by the culturally different people who are gathered in the virtual world, has become to reflect an elitist approach on the digital side as well. It can be interpreted metaphorically that the concept of gentrification can be effective in virtual communities as well. With the knowledge of the idea that a concept that is created and became meaningful from the real communities in the World can also be effective in the digital communities in the virtual world. This study aims to question and trace the concept of “gentrification” in digital world.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: glsnbozkurt@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Gentrification; generally, is something about physical conditions. Reorganizing the circumstances and the places according to the economical, social, and cultural changes. In this way, habits and adopted behaviors start to change and transform. Internet usage, which has become wider and quicker with the help of the improved infrastructure works, in fact, points out the process of evolution of the internet. By this course, day by day more people have started to use the internet and all kind of life practices has been experienced in the digital World. The growth of internet applications creates digital societies and digital cultures where more and more people are gathered. Internet and many essential adopted principle of the internet have started to change with each new participant that affects the digital culture. The electronic cultural era has started with the help of informational experience which is done quickly thanks to networks. That interactive and dynamic period created the concept of "Hypermedia". Whether they are willing to or not, all people began to see themselves as a part of the digital society which is evolved with the dynamic network environment and the raising digital culture perception. The new type of queries became necessary for both systematical and existential ways to respond to the new approach to the circumstances, period, culture, and identification. The point that technology has reached and the raising network society has speeded up the transformation of socio-economical structure and at the same time has put the surveillance concept to the central position. Individuals in network society had been surrounded continuously, all behaviors and thoughts had been started to be recorded by all aspects. In some respects, it can be interpreted that, when all the things are traceable and recordable during the stage of digitalization of the individuals, digital free societies can be inspected repeatedly and officially in a paradoxical way.

With the development of internet technologies, the Digital World has become a field that creates its market in the industrial World. New applications and societies started to exist every day in the digital world where there is specialization from content production to the development of end-user consumption practices. The quickly improved economical side of this World, which is thought to be big enough to fit everyone in, showed to needful of improvement of the internet World in some aspects.

The study is guided by the new type of queries that can be resulted from the digital societies, which become larger and larger day by day thanks to the wider use of the internet, and the structure and freedom of the digital societies. There is not only one single perspective that we can reach to understand the methods to make the internet experience good for everyone with the developing virtual societies. The technological improvements and the contribution of the internet to human life make the negative side of the internet insignificant. In this study, to be able to discuss the negativities that are not considered and may not be understood at first glance, the attention was drawn to the network society-related problems which are originally occurred to improved the physical conditions of the societies. It is aimed that, to link physical society structure and the network society "gentrification" term is taken as a reference. It is believed that the reason for the improvement in both societies may not focus only on one target, instead can have multiple reasons. In this study, the idea of gentrification of the internet, its purposes, and its results of it is discussed by using conceptual analyses and metaphorical methods.

Technological improvements and the widening of the internet helps network society to grow. Day by day more people participate in digital societies and eventually change the digital culture. The growth of the societies, which are shaped by the people that are gathered via networks, by the new participants each day may result in changes in the behavior of small society in line with the mainstream and other words it results in gentrification.

Digital gentrification term, which can be understood metaphorically, explains realities in many fields with the help of the combination of technology and the internet. A kind of monopoly concept which can be seen in traditional media exists in the internet field as well. Nowadays, beyond the used platforms, internet infrastructure is also increasingly gentrified. To have an opposing view to the gentrification efforts, first of all, awareness of correct use of the internet is necessary at all levels and for all kinds of users. It is not easy to find a solution to fight against gentrification. To passivate Facebook or the mainstream internet, everyone needs to set their algorithm instead of one single destructive way. It is needed to find a way to diversify the contents, which is conveyed by the social platforms, according to our perception & expectation and leave the passive behaviors. On the other hand, some urgent actions such as effective legislation against large technologies, having more knowledge on the policy of web platforms, widening the digital media literacy, have to be taken.

Giriş

Teknolojinin hızlı gelişmesi, internetin yaygınlaşması ve tek tek bireylerin dijital deneyimlemesi pek çok şeyi dönüştürmektedir. Bugün yaşam, nesnelere, ilişkiler, kültür ve hatta sosyalite kavramının kendisi bile hızla dijitalleşmektedir. Tüm dünyanın etkilendiği bu dijital süreçler mevcut sosyal yaşam deneyimini tümüyle kapsayan bir kavramdır. Yalnızca teknolojik bir fenomen olmanın ötesinde dijitalleşme doğrudan toplumla ve toplumun pratikleriyle bağlantılıdır. Bireylerin sanal ağ ve platformlar aracılığıyla sürdürdüğü iletişim ve bu iletişimin çeşitliliği her geçen gün artarak devam etmektedir. Ağlar üzerinden iletişim kurulması yani; yaşamın ağlar üzerinden akmaya başlaması dijitalleşen toplum olgusunu doğurmaktadır. İnternet aracılığıyla birbirine bağlanan sanal toplulukların da kendi dinamikleri mevcuttur. Bugün ideolojiden kamusal söyleme, eşitsizlikten gözetime kadar fiziki topluluklar bağlamında ele alınan birçok kavram sanal topluluklar üzerinden de tartışılabilmektedir. Artık mesele yalnızca nesnelere dijitalleşmesi değil, bizzat bireyin ve toplumun dijitalleşmesidir.

Soylulaştırma; geleneksel anlamda fiziksel koşullarla ilişkili bir kavramdır. Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler doğrultusunda mekânın ve çevrenin yeniden düzenlenmesidir. Bu yeniden düzenleme ile benimsenmiş ve alışılmış olan değişmeye ve dönüşmeye başlar. İyileştirilen altyapı çalışmalarıyla daha hızlı ve yaygın hale gelen internet kullanımı adeta internet evrimi denilen bir süreci işaret etmektedir. Bu süreçle birlikte giderek daha fazla insan internet kullanmaya ve her türden yaşam pratiği dijitalde deneyimlenmeye başlamıştır. Günden güne büyümeye devam eden internet ve uygulamaları da her geçen gün daha fazla insanın bir araya geldiği dijital topluluklar ve dijital bir kültür oluşturmaktadır. Dijital kültürü etkileyen her yeni katılımcı küçük gruplarla birlikte internet ve internete ilişkin benimsenen birçok temel ilke de değişmeye başlamıştır.

İnternet teknolojilerinin gelişmesiyle dijital dünya endüstriyel anlamda da kendi pazarını yaratan bir alan haline almıştır. İçerik üretiminden tüketim pratiklerinin geliştirilmesine yönelik pek çok alanda uzmanlaşmanın olduğu dijital dünyada her gün yeni bir uygulama, yeni ortamlar ve yeni topluluklar var olmaya başlamıştır. Temelde yapısı gereği herkesi içine sığdırabileceği gibi duran bu dünyanın aynı zamanda büyük bir hızla gelişen ekonomik yönü, internet düzleminin de belli alanlarda iyileştirilmesi gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir.

İlk incelemelerde internet insana birçok alanda geniş olanaklar sağlayan bir hizmet olarak var olmuştur. Uzakları yakın etmesi, görünmeyen temsil, örgütlenme ve dayanışmaya yönelik sağladığı geniş imkânlar interneti herkes için önemli hale getirirken internete erişim, internetten yayılan enformasyonun güvenilirliği, internet üzerinden uygulanan sürekli denetim ve çeşitli uygulamalar aracılığıyla yok sayılan kişilik hakları gibi konular internete karşı olumsuz bir yargı geliştirilmesine de neden olmaktadır. İnternete ilişkin hem yapısı hem de uygulamalarıyla ilişkili her an daha yeni ve güncel ortaya çıkması hem internetin hem de sanal toplulukların belli yönleriyle iyileştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu çalışma ağ toplumu gerçekliğinde var olan yapısal sorunlara dikkat çekerek bireylerin dijitalde toplumsallaşmasında kendi algoritmalarını geliştirebilmesinin ne denli önemli olduğuna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Fiziki topluluklar üzerinden anlam kazanan “soylulaştırma” kavramının analizi üzerinden yola çıkarak sanal topluluklarda da bu türden değişimlerin yaşanıp yaşanmayacağı üzerine düşünmenin hedeflendiği bu çalışmadaki açılımlar henüz alanda konuya dair geniş ve kapsamlı araştırmalar yapılmadığı için yalnızca bir varsayım olarak değerlendirilebilir. Fakat dijitalleşmenin günümüzde kazandığı ivme ve her geçen gün büyüyen dijital toplum yapısındaki mevcut sorun ve sorunlar da yok sayılmaz. Doğrudan internete erişilebilirlikle ilişkili olan dijitalleşebilme pratikleri başlangıçta bile bir eşitsizliğin işareti olarak yorumlanabilir. Küresel anlamda hala dünya nüfusunun neredeyse yarısından fazlasının internetle bir temasının olmadığı

düşünüldüğünde dijitalleşmeyle kazanılan hak ve özgürlüklerin yalnızca internete ulaşabilenleri kapsadığını söylemek yanlış olmaz. Ayrıca dijitalleşmeyle gelen özgürlük ve katılımcı kültür olanakları bireyi düşünmek yerine hızla katılmak eylemine sürüklemektedir. Anlamadan, sorgulamadan bir an önce eyleme geçme pratikleriyle donatılmış dijital ağ ve platformlar aracılığıyla birey temel hak ve özgürlükleri noktasında esasında hiç olmadığı kadar savunmasız ve sürekli bir gözetime maruz kalmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, dijitalde soylulaştırma düşüncesi üzerine doğrudan bir kanıt oluşturma iddiası taşımamasına rağmen giderek büyüyen sanal topluluklara ve bu toplulukların değişen yapısına ilişkin anlama, açıklama, sorgulama ve düşündürme gayesi gütmektedir. Sanal topluluklarda soylulaştırma düşüncesinin mümkün olup olmayacağını sanal toplulukların bundan sonraki evrimi ve bu topluluklara katılan her bireyin dijital pratiklerindeki farkındalığı belirleyecektir.

“Soylulaştırma” Kavramının Dijital Toplumlarla İlişkilendirilmesi

Kavram ilk kez 1964 yılında sosyolog Ruth Glass tarafından yayımlanan “London: Aspect of Change” (Schlee, 2019, ss: 97-106) isimli kitapta önceden işçi sınıfından insanların oturduğu bir mahalledeki evlerin üst ve orta sınıf tarafından satın alındıktan sonra yeniden yapılanmasıyla değişen toplumsal ve sosyal durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Sanayi Devriminden sonra kentleşme olgusunun bir parçası olarak gelişen göç olayları sonucunda işçi sınıfından insanlar şehir merkezlerine yerleşirken üst ve orta sınıf daha çok şehrin dışında konumlanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle kent merkezlerinin yeniden yaşamsal açıdan cazibe merkezi haline gelmeye başlaması üst sınıftan insanların kent merkezlerinde yaşama isteğine ve bir anlamda işçi sınıfının yaşam alanlarını da ihlal etmelerine zemin hazırlamıştır (McCarthy, 2018, s. 211). İşçi sınıfından insanların oturduğu mütevazı yapıların hızla pahalı ve lüks konutlara dönüştürülmesi sürecinde kentin çehresi de bu yaşama alanlarıyla uyumlu olacak biçimde yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Yani; soylulaştırmayla beraber yalnızca fiziksel değil aynı zamanda görece kültürel açıdan da bir iyileştirme amaçlanmaktadır.

Türkçede “soylulaştırma” biçiminde kullanılan kavramın İngilizce karşılığı “gentrification”dır. Toprak sahibi soyluları tanımlayan “gentry” kelimesinden türetilen kavram Türkçede orta veya aydın sınıfına karşılık gelmektedir (Uğur ve Aliagaoglu, 2013, s. 60). Kavramın birbirinden farklı tanımlamaları olmakla birlikte hepsinin özünde eskinin görece daha iyi olanla yer değiştirmesi anlamı mevcuttur. Soylulaştırma gerekçesi olarak başlangıçta hep iyi amaçlar öne sürülmesi soylulaştırmanın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaz. Soylulaştırma başka bir anlamıyla da bir tür yerinden etmedir. Gönüllü veya gönülsüz bir şekilde insanların yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalması trajik sonuçlar doğurabilmektedir (Özden, 2001, s. 256). Soylulaştırma çalışmalarıyla ıslah edilmesi amaçlanan şeyler çoğu zaman fiziksel koşullardan daha fazlasına denk gelmektedir. Kültürel yapı üzerinde de etkisi olan soylulaştırma girişimlerinde belli bir grubun yaşam pratikleri ya silikleştirilmekte ya da tümden yok sayılabilmektedir. Soylulaştırma tek ve pürüzsüz bir anlama sahip değildir. Kavramın kullanımının hem olumlu hem de olumsuz yanları mevcuttur. Soylulaştırma genellikle içinde rekabet veya ortak çıkarların söz konusu olduğu iç içe geçmiş bir süreçtir. Bir tarafta ekonomik açıdan yeni fırsatlar sunulması diğer tarafta ise toplulukların kültürel kodlarının hiçe sayılması söz konusu olabilir. İki yüzü olan soylulaştırma girişiminde genellikle yerinden edilenler yani esas sakinler duruma olumsuz bakarken değişime neden olanlar olumlu bakmaktadırlar. Fiziki soylulaştırmayı iyi bir şey olarak gören insanların gerekçeleri çoğunlukla yeni işler ve gelişme fırsatlarıdır. Fakat buralardan elde edilecek fırsatlar eşit dağıtılmadığı için yine kaynağı ve serveti olan insanlar fayda sağlayabilmektedir. Soylulaştırma bölgesinin dışında kalan fiziki çevre ve sosyal alanlar düşünüldüğünde soylulaştırma bir anlamda toplumda hedeflenen sosyal eşitlik ilkesini de zedelemektedir.

Kavram her ne kadar kentsel düzenleme üzerinden yürütülen çalışmalar doğrultusunda

anlamlar kazanmışsa da son zamanlarda sosyal bilimlerde de kullanılmaya başlamıştır. Yeni iletişim teknolojileriyle gelişen ve her geçen gün büyüyen sanal topluluklar da bu alanlardan birini oluşturmaktadır. Dijital dünyada soylulaştırmaya en genel anlamda iki farklı açıdan yaklaşmak mümkündür. Birincisinde bu soylulaştırma doğrudan internet altyapısı ve internet hizmetlerine erişime gönderme yaparken arka planda kimlerin internete ve internetle uyumlu teknolojiye sahip olabileceği ayrımını da içermektedir. İkinci yaklaşım bireylerin sözde özgür iradelerine dayandırılan sanal toplum pratiklerini içermektedir. Her gün yeni bir insanın eklendiği bu sanal toplum yapısında önceliği siyasi elitlerin ideolojileri ve teknolojiye hükmeden büyük şirketlerin çıkarları oluşturmaktadır. Oysa Foucault (2017, s. 134) diğerlerinin tutumlarında özgür olabildiğini iktidar ilişkileri sisteminin dışında kalınabilmesine bağlar. Dijital toplum yapısında da başkalarının tutumlarını belirleyebilecek bir iktidar ilişkiler sistemi mevcut olduğu için sanaldaki özgürlük iddiası da sorunludur. Soylulaştırma gerekçelerinden biri topluluğa katılan her dijital öznenin önceden belirlenen kurullarla uyumlu davranabilmesini sağlayabilmektir. Bu nedenle dijital özgürlük beklentisi, genelde benzer düşünceler etrafında şekillenerek çoğu zaman yalnızca dijital bir var oluşu kanıtlama uysallığına dönüşmektedir.

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle yaşanan enformasyon devrimiyle birlikte insanlar zamansal ve uzamsal olarak yeni kimlikler, aidiyet duyguları ve pratikler geliştirmeye başlamıştır. Castells'in "Ağ Toplumu" kavramsallaştırmasıyla ifade ettiği bu toplumsal dönüşümde zaman ve mekân kavramı klasik sınırlandırmaların dışındadır (Castells, 2005, s. 3).

90'lı yıllardan itibaren farklı boyutlarıyla dünyayı etkileyen küreselleşme olgusu dijitalleşme ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinden ayrı değerlendirilebilecek bir süreç değildir. Esasında ilk toplumsal ilişkilerin gelişmesiyle oluşan ağ olgusu küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle bambaşka boyutlara ulaşmıştır. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle her toplumun farklı vasıtalarla ama bir şekilde bağlantılı hale gelmesi söz konusu olmuştur. McLuhan'ın "Küresel Köy" tasviri (McLuhan, 1964, s.11) tam olarak bu bağlantılı olma durumunun somutlaştırılmasıdır. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle de bu bağlantılı olma halinin enformasyon tarafı daha da güçlenmiştir. Herkesin her şeyden haberdar olduğu ve tüm olayların diğerini etkilediği bu bağlantılı olma durumunda her şey iç içe geçmiştir.

Ağ toplumu kavramı yeni iletişim uzamları dışında yeni bir tür topluluğun da ifadesidir. Bugün dijital teknolojiler aracılığıyla eski, yeni arkadaşlar ve yabancılarla yeniden yapılanan sosyal ortam ağ bağlantılı bir topluluğun oluşmasını da sağlamıştır (Ito, 2008, s. 2). Tekniğin sunduğu imkânlarla özgürleşme düşüncesinin geliştiği bu toplum yapısında yeni sosyal organizasyon çeşitleri de gelişmiştir. Dijital kültürle entegre olan gündelik yaşam pratiklerinin uygulanmaya başlaması "ağ toplumu" olgusunu güçlendirmiştir. Hızla gelişen bu toplum yapısında tüm süreçlerin birbirine bağlı bir düğümler dizisiyle işlevsellik kazanması hem "küresel köy" metaforuna hem de özgürleşme ve demokrasi (Barbier ve Lavenir, 2001, s. 14) anlayışının gelişmesi sürecine katkı sunmuştur.

Ağlar sayesinde hızla gerçekleşen enformasyon deneyimiyle elektronik bir kültür çağı başlamıştır. İnsanlığın yeni medya çağına giden bu serüveninde yazı, söz ve işitselle bağlantılı başka başka formlar da devreye girmeye başlamıştır. İnteraktif ve sürekli akışkan bir formu olan bu süreç "Hipermedya" olgusunu doğurmuştur. Yaşamın giderek ağlar üzerinden akmaya başlamasıyla gelişen dijital topluluk ve yükselen dijital kültür algısında herkes kendini gönüllü veya gönülsüz bir biçimde bu topluluğun bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Yükselen ağ toplumuyla birlikte zaman, mekân, kültür ve kimliğe dair yeni yaklaşımların gelişmesi hem sistem hem de varoluşsal açıdan yeni tür sorgulamaları da gerekli kılmıştır.

Kimliğin inşasında en önemli basamaklardan biri olan kültür kavramının enformasyon

çağıyla birlikte dijital ortamlarda oluşturulması esasında hem her toplumun hem de her bireyin biricikliği ilkesini zedeleyebilmektedir. Çünkü ağ toplumunun kültüründe tek tek bireysel özellikler dijital kimliğe dönüşme sürecinde önce farklılıklarını yitirmekte, bireyselliğin tek tipleşmesi belirginleşmektedir. Sonrasında küreselleşmeye karşı gelişen kültürel tekillik ve bireyin kendi biricikliğini ifade etme arzusu güçlü kimlik ifadelerinin oluşmasına neden olsa da toplu anlamların silikleştiği bu düzlemde öznenin kimliği sistem tarafından belirlenmektedir (Laclau, 2000, s. 11). Bu doğrultuda Castells'in, Ağ toplumunda kimliğin genel yapısına ilişkin söylediği sözler dikkat çekmektedir:

Toplumsal olaylar ya iç dünyalarına kapanarak ya da sadece bir anlığına medya sembolünün etrafında parlayıvermesiyle parçalı hale gelme, yerelleşme, tek bir meseleye odaklanma, gelip geçici olma eğilimi içindeler. Bu denli kontrolsüz, kafa karıştırıcı bir değişim dünyasında, insanlar, asli, yani dini, etnik, ülkesel, ulusal kimlikleri etrafında yeniden gruplanmaya meyilli. Servet, güç, imge akışının küresel olduğu bir dünyada, kolektif ya da bireysel, atfedilmiş ya da inşa edilmiş bir kimlik arayışı, toplumsal anlamın temel kaynağı haline geliyor. Bu süreçte, kimlikler daha özgül, paylaşılması güç hale gelirken toplumsal parçalanmada yayılıyor (Castells, 2005, s.3).

Castells'in görüşleri geleceğe de ışık tutmuş ve gelişim süreci sonunda ulaşılan yeni medya çağında, dijitalleşme olgusu kendine has yeni sanal toplulukları meydana getirmiş ve nihayetinde literatüre yeni isimlendirmeler girmiştir. Yeni medya düzeninde gelişen internet teknolojisi ile artan enformasyon trafiği, bu yoğun bilgi akışıyla baş etmeyi bilen ve çoğunlukla çevrim içi dünyaya aitlenen dijital bir nesli de tartışmaya açmıştır. Yeni medyaya ve göstergelerine hakim olan bu yeni dijital jenerasyon, kuramcılar ve araştırmacılar tarafından farklı isimlerle anılmaktadır. Pedró (2006) için bu kuşak "yeni bin yılın öğrencileri" olurken, Oblinger ve Oblinger (2005) için "internet nesli", Monereo (2004) bakış açısıyla "teknolojik yerli" ve Prensky'nin (2001) düşüncesiyle "dijital yerli" olmuştur. Prensky'nin (2001) giderek popülerleşen tanımlaması bu alandaki çerçeveselendirme çalışmalarının sıklıkla odak noktasında durmaktadır. "Dijital göçmen" kavramı da yine Prensky (2001) tarafından dile getirilmiş olup bugün pek çok alan çalışmasına kaynak oluşturmaktadır. Bu iki dikkat çekici betimleme üzerine inşa edilen başka görüşler de vardır. Söz konusu dijital ayrımın ve sınıflamanın tespiti doğrultusunda referans olabilecek önemli isimler arasında yer alan Gibson, Koontz ve Van Den Hende (2008), dijital yerli jenerasyonunun ortaya çıkışını 1987 tarihine dayandırmaktadır. Palfrey ve Gasser (2008) ise dijital göçmenleri yetişkinler ve yaşlılardan oluşan bir grup olarak betimlemektedir. Buna göre yetişkin bireyler dijital göçmenler, yaşlı bireyler ise dijital göçebelerdir. Yani bir anlamda fiziki toplumlarda iyileştirme gerekçelerinden biri olan yerinden edilmenin türlü gerekçe ve uygulamalarla dijital versiyonlarının da olabileceğini söyleyebiliriz. Yani sanal toplulukları bir arada tutan ilk ilkeler farklı gruplardan katılımcılarla tümünden veya kısmen dönüşebilirler.

Dijital yerlilerin karakteristik özelliklerine bakmak gerekirse öncelikle bilişim teknolojileri yoluyla yeni yetenekler kazanabildikleri görülmektedir. Bennett, Maton ve Kervin (2008) tam da bu sebeple dijital yerlilerin önceki nesillerden daha farklı öğrenme ve araştırma eğilimlerine sahip olduğunu savunmaktadır. Yeni gelişmeleri takip eden, teknolojinin gereksinimlerine ve yeni araçlarına kolaylıkla uyumlanabilen, hata yapmaktan ve risk almaktan endişe duymayan dijital yerliler bu gibi özellikleriyle dijital göçmenlerden ve dijital göçebelerden ayrılmaktadır. Dijital yerliler genel manada teknolojik enstrümanları daha korkusuz biçimde kullanmaktadır (Rikhye, Cook, ve Berge, 2009).

Teknolojinin ulaştığı boyut ve yükselen ağ toplumu günümüzde yerini dijital eşitsizlik ve sürekli bir gözetime bırakmıştır. Bugün dünya çapında her geçen gün artan dijital bir nüfus söz konusudur. Statista'da Johnson (Ocak, 2022) tarafından yayınlanan dünya çapında internet kullanımı istatistikleri, bağlantılı olma durumunu farklı açılardan ortaya koymaktadır. Birçok istatistiğin yer aldığı bu araştırmada internet ve dijitalleşme pratiklerinin ülkelerin sosyo-

ekonomik durumlarıyla bağlantılı olduğunu okumak mümkündür. Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde farklı sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ülkeler, toplumlar ve bireyler arasında yaşanan bu eşitsizlik durumu dijital uçurum kavramıyla ifade edilmektedir. Başlangıçta bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşabilmede bireyler arasındaki eşitsizliği vurgulayan dijital uçurum kavramı yeni teknoloji ortamında firmalar ve ülkeleri de kapsamaktadır. Her geçen gün büyüyen bu eşitsizlik yalnızca bilgiye ulaşma ve sosyal yaşam kolaylığıyla ilişkili değil, aynı zamanda doğrudan politik yaşama katılabilmeye de ilişkilidir (Norris, 2001, s. 1). Çünkü Lovink'in ifadesiyle (2016, s. 31) bugünün politik örgütlenme sorunları, yapısı gereği teknolojiktir.

Mevcut eşitsizlikleri derinleştirebilme gücü dijital uçurumu diğer eşitsizliklerden farklı kılmaktadır. Bu eşitsizlikle ekonomik güce sahip olan ülke veya bireylerle olmayanlar arasında her açıdan büyük farklar oluşmaktadır. Bu fark, bilgi yoksulluğu adında yeni bir yoksulluk türünü ortaya çıkarmaktadır. Bir tarafta düşük maliyetlerle yüksek bilgi ve teknolojiye erişebilenler diğer tarafta düşük hız ve yüksek maliyetlerle bilgiye ulaşmada belirsizlik yaşayanlar mevcuttur. Bu uçurum sosyo-ekonomik durumuna göre bilgi ve iletişim teknolojilerine erişemeyen kitleyi bir anlamda dışarda bırakmaktadır. Ayrıca bu evrim, sosyo-ekonomik yapının dönüşmesini hızlandırırken gözetim olgusunu da dijitalleşme merkezli bir konuma taşımıştır. Dijital topluluklar içindeki birey her yönden sürekli bir çemberle kuşatılmış, sürdürülen tüm eylemler kayıt altına alınmaya başlamıştır. Bireysel kimliklerin dijital özneye dönüşmesi sürecinde her şeyin izleniliyor olabildiği dijital özgür toplumun paradoksal bir biçimde sürekli ve resmi bir biçimde denetlenebilmesi anlamına da gelmektedir.

Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmada, internetin yaygınlaşmasıyla her geçen gün büyüyen dijital topluluklar ve bu toplulukların yapısı ve özgürlükleri bağlamında ortaya çıkabilecek yeni türden sorular ve sorunlar üzerinden hareket edilmektedir. Gelişen sanal topluluklarla birlikte internet deneyimini herkes için daha iyi hale getirme yöntemleri her zaman tek bir açılıma sahip değildir. Teknolojik gelişmeler ve internetin insanın hayatına kattığı değer, çoğu zaman internetin olumsuz özelliklerini silikleştirmektedir. Üzerinde durulmayan belki de ilk bakışta fark edilmeyen olumsuzlukları tartışabilmek adına normalde toplumların fiziki koşullarını iyileştirmek için kullanılan bir kavram üzerinden yola çıkarak her geçen gün büyüyen ağ toplumu çerçevesindeki sorunlara dikkat çekilmek istenmektedir. Bu amaçla özellikle kentsel dönüşüm literatüründe kullanılan "soylulaştırma" kavramı referans alınarak somut toplum yapılarıyla ağ toplumları arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Her iki toplum yapısında da iyileştirme gerekçelerinin her zaman tamamen tek bir amaca odaklanmadığı, bu iyileştirmelerin birden çok gerekçesi olabileceği düşünülmektedir. Çalışmada sosyal bilimler literatüründe farklı bir alanda kullanılan bir kavramdan yola çıkarak kavramsal ve kuramsal analiz yöntemiyle metaforik bir anlatı tarzında interneti soylulaştırma düşüncesi, amaçları ve sonuçları tartışılmıştır. Çalışmanın temel dayanağını konuyla ilişkili ilk düşünceleri geliştiren İletişim profesörü Jessa Lingel'in The Gentrification of the Internet Kitabı'nda "Dijital özgürlüğümüzü nasıl iyileştirebiliriz?" sorusuna aradığı cevaplar oluşturmaktadır. Şüphesiz öne sürülen argümanların desteklenmesi alanda yapılacak farklı araştırmaları gerektirmektedir. Fakat dijital toplulukların yapısı üzerine sürekli benzer çalışmaların yapıldığı sosyal bilimler havuzunda başka düşüncelere yönelimi mümkün kılan ilk varsayımsal adımlar da düşünceleri geliştirme ve doğru araştırmaya zemin oluşturmada değerlidir. Bu nedenle fiziki toplumlarda üzerinde çok fazla durulan bireyin özgürlüğü meselesinin dijitalde sorgulanması dijital toplum yapılanmalarının başka ilkesel sorunlarını da tartışmayı gerektirmektedir. Dijitalin avantajlarıyla silikleşen dijital tekelleşme, eşitsizlik, gözetim, bölünme gibi pek çok kavram özgürleşme kılıfının ardında halen daha küresel düzlemde çözümlenmeyi beklemektedir. Fiziki toplumlarda yoksul olanın aynı zamanda yoksun da olduğu pek çok şey sanal toplumlarda da kendini farklı açılardan göstermektedir. Bir anlamda doğrudan

ekonomik durumla ilişkili olan internete erişim ve internet pratikleri günümüz koşullarında bireyler arasında büyük uçurumlar oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan zayıf durumda olan fiziki topluluklar üzerinde uygulanan bir tür iyileştirme pratiğinin asıl amaçları vurgulanarak somutlaştırılmaya çalışılan bu durum, sanal topluluklarla ilişkilendirilerek özellikle bireyin dijitalde daha özgür olduğu düşüncesinin kusurlu yanları tartışılmak istenmiştir.

Çalışmada kullanılan kavram analizi; bir kavram üzerinden yola çıkarak herhangi bir konuda bireylerin düşünmesini sağlayan bir yöntemdir. İlk düşünürlerin en doğru bilgiye ulaşmak için bir kavram üzerinden yürümleri tesadüfi bir seçim değildir. Çünkü düşünceler kavramlarla gelişir. İlk felsefeden bu yana bir düşünce geleneğinin ortaya çıkması ve yerleşmesi arke'ye cevap arayan düşünürlerin seçtikleri bir kavram üzerinden ilerlemeleriyle gerçekleşmiştir. Varlığa, oluşa ve dönüşüme dair tüm bilgi, kavramlar çerçevesinden yorumlanabilmektedir. Bir anlamda düşünmeye aracı olan kavramlar bireye daha iyi anlama, açıklama, tartışma ve yorumlama seçeneği sunmaktadır. Kavramın oluşturulması ve kullanılmasına yönelik belirlediği stratejiyle bir yazın ortaya koyan siyaset bilimci Giovanni Sartori, kavramın sosyal bilimlerde merkeze yerleşmesine öncülük etmiştir. Farklı düşünürlerin eleştirileriyle zenginleştirdiği “Sartori geleneği” (Sartori, 1975, s. 1033) olarak adlandırılan bu yazın, kavramların ve kuramların nasıl geliştiği ve geliştirilmelerinin neden önemli olduğunu belli başlı sorularla açık etmeye çalışmaktadır. Sosyal bilimlerde kavramlar olmadan öznenin olgularla ilişkisi ve olgulara dair geliştirdiği bilgiler eksik kalmaktadır. Yani; özne ile olgular ve düşünceler arasında doğru bağ kurmanın aracı olan kavramlar sosyal bilimlerin vazgeçilmez yöntemsel dayanaklarıdır. Ayrıca veriler ne kadar doğru olursa olsun yöntem bilinci gereği öncelik düşünme üzerine düşünebilmektir.

Goertz, bir olgu hakkında en temele inebilmeyi mümkün kılan kavramları “ontoloji” olarak ifade etmektedir (Goertz, 2006, s. 5). Bir kavramı açıklama çabası tanımlama çabasından çok daha derin anlamlara gönderme yapmaktadır. Kavramlar üzerinden yürütülen düşünme; ayırma, birleştirme, benzetme ve sınıflandırma gibi farklı akıl yürütme süreçlerini kapsamaktadır. Düşüncelerin boyutlandırılmasında bu farklı akıl yürütmelerden yararlanılması bilimsel verinin sürekliliğine de bir katkı sunar. Kuramsal bilgi birikimini görmezden gelen yeni terminolojiler farklı kuramlar arasındaki iletişimi de sağlayamazlar. Bu nedenle kavramsal bilgi ve araştırma farklı türden bilgi ve temellendirmeler için sosyal bilimler alanında vazgeçilmez bir yöntemdir. Bu çalışmada da mevcut kuramsal bilgidен yola çıkılarak farklı bir alanda benzer uygulamaların hangi sonuçları doğurabileceği sorgulanmaktadır. Belirli algoritmalara göre şekillenen ağ toplumunda bireyin çıkarları ve özgürlüğünün korunmasını hedefleyen hukuki düzenlemelerin acilen hayata geçirilmesi ve küresel ölçekte bir problem olan dijital eşitsizlik ve gözetim sorunlarının çözülmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

İnterneti Soylulaştırma Düşüncesi

Teknolojik gelişmeler ve internetin ucuzlaması ağ toplumunun yükselişini sürdürmektedir. Her gün daha fazla insan dijital topluluklara katılmakta ve mevcut dijital kültürü etkilemeye devam etmektedir. Rheingold'a göre (1993) çevrim içi veya sanal topluluklar, yeterli sayıda insanın ilişkiler ağı kurmak için yeterli insani duygularla uzun tartışmalar yürüttüğü internet düzleminde oluşan sosyal kümeleşmelerdir. Çevrim içi topluluklar iletişimin internet teknolojisi desteği veya aracılığıyla oluştuğu ve ortak bir faydada buluşan bireylerin oluşturduğu guruplardır. Bu topluluklar bağlamsal faktörler nedeniyle birbirinden ayrışır. Topluluğun üyeleri arasındaki ilişkiler, seviyesine göre (arkadaşlık, eşitsiz, müşterek vb.) farklılık gösterir. İletişimin karakteri ve içeriği üyelerin grubun bir parçası olma motivasyonuna göre de değişir. Ağlar üzerinden ortak amaç veya belirli idealler doğrultusunda bir araya gelen insanların oluşturduğu toplulukların her geçen gün yeni bir katılımcıyla büyümesi, bu küçük grupların başlangıçta benzersiz olan yönlerinin, benimsenen ana akım davranış kalıplarının değişmesine bir anlamda

soylulaşmasına neden olmaktadır.

Teknolojiyi kolay benimseyen ilk öncü gruplar ağ toplumunun kültürünü, norm ve adetlerini yaratıp erken büyümeyi teşvik eder. Yeni ürün ve uygulamalarla birlikte ağa katılan her yeni grup da kendi istek ve arzularını ortaya koyar. Böylece ilk internet kullanma alışkanlığı gösteren toplulukların internet ortamları, tutum ve davranışları değişmeye başlar. Yani; dijital evrim internette ilk hareket eden toplulukların yeni grupların özellikleri neticesinde soylulaştırılmasının temsildir. Yaygın sosyal medya platformları bunun en açık kanıtıdır. Örneğin; Facebook başlangıçta çoğunlukla üniversite çağındaki öğrencilerin ilgisini çekmiştir. Fakat platform büyüdükçe çeşitli başka gruplar da uygulamaya katılmaya başlamıştır. 2021 Dünya İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Kullanım İstatistikleri incelendiğinde platformlara katılımın yıllara göre arttığı görülmektedir (<https://dijilopedi.com/2021-dunya-internet-sosyal-medya-ve-mobil-kullanim-istatistikleri/>). Ağ toplumuna katılım sayısı, kişilerin katıldığı araç, katılma nedenleri, katılımdaki yaş ve cinsiyet farkları incelendiğinde en genel anlamda internet kullanımının giderek yaygınlaştığı söylenebilir. Platformların kendi içindeki dağılımları değişse de ağ topluluğunun her geçen gün büyüdüğü bir gerçektir. Platformlara yeni eklenen bu gruplarla birlikte de bu platformların ilk kurulduğu zamandaki normları, değerleri ve kullanım amaçları değişmektedir.

2021 verilerine göre dünyada 4.66 milyar kişi aktif şekilde internet kullanmaktadır. Bu oran dünya nüfusunun %59.5'idir. Bu oranın da %92.6'sı internete cep telefonu aracılığıyla erişmektedir (<https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>). Yani, dünya nüfusunun kabaca yarısının henüz ağ toplumuyla bir teması yoktur. Starlink ve Amazon'un Kuiper Systems'ı gibi geniş bant uydu ağlarının başlamasıyla küresel topluluktan daha fazla insan internet ağlarında görünür olacaktır. Bu durumda internetin ilk kullanıcılarından farklı inanç sistemine sahip yeni kullanıcılar ve onların bağlantılarıyla gelişen yeni dijital topluluklar da sisteme dahil olacak. Dolayısıyla dijitalde var olan yerel grubun yaşı, küresel web etkileşiminin boyutu ve kapsamı geliştikçe internetin genel benimseme döngüsü de yenilenecektir.

Kavramsal açıdan değerlendirildiğinde ilk izlenim soylulaştırmanın bir şeye değer katabileceği yönünde gelişebilir. Fakat tıpkı fiziki topluluklarda olduğu gibi dijital toplulukların soylulaştırılmasının da pek çok açıdan eleştirilebilir yönü mevcuttur. İletişim profesörü Jessa Lingel, yeni kitabı "İnternetin Soylulaştırılması"nda (Lingel, 2021, s. 5) internetin soylulaştığını iddia etmektedir. Lingel'in çevrim içi platformlarla ilişkili Facebook özelinden yaptığı "Facebook birinin tüm on-line olma deneyimini tekelleştirdiğinde onların üzerindeki kontrolü yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve politiktir." tespiti dikkat çekmektedir.

Lingel'e göre internetin soylulaşması; yerinden edilme, ticarileştirme ve izolasyon şeklinde gelişen üç bileşenden oluşmaktadır. Soylulaştırma özelindeki bu üç bileşen hem kentleşme olgusunda hem de çevrim içi platformlarda görülmektedir. İnternette yerinden edilme iki farklı şekilde gerçekleşir. Birincisi; kaynakları sınırlı olan tüm küçük platformların Instagram ve Facebook gibi büyük platformlarla rekabet etmeye zorlanmalarıdır. Çünkü Facebook ve Instagramın sahip olduğu özellikler ve kullanıcılarına sağladığı teknik destek imkânlarıyla mücadele etmek hiç kolay değildir ve kendini güncelleyemeyen birçok platform bu mücadele neticesinde önceden sahip olduğu konumu kaybetmek durumunda kalabilir. İkincisi varsayım ise, platformların belirlediği normlar dışında olmaları gerekçesiyle bireyler platformların dışına itilebilir.

İnternet kullanımının tecimsel yönü her zaman yaratıcılık veya yenilik yaratma yönünün önündedir. İlk günden beri internet kullanım amaçları arasında para kazanmak ilk sırada yer alır. Platformlar, uygulamalar ve tek tek bireyler bir şeyi neden yaptıklarından ziyade bir şeyden ne kadar kazanacaklarını hesaplayarak hareket ederler. Dolayısıyla da tıpkı bir mahallenin

soylulaştırılması sürecindeki gibi ortaya bir sürü yeni işletme çıkar. İnsanların bu yenilere gereksinimi olup olmadığı ise hiçbir zaman sorgulanmaz. Böylece insanlar hiç ihtiyaç hissetmezken bu yeni tür uygulamalar ve onların oluşturduğu dijital gruplarla uğraşmak durumunda kalırlar.

İnterneti soylulaştırmanın son bileşeni izolasyondur. Nasıl ki fiziksel soylulaştırmanın yaşandığı bir mahallede farklı gruptan insanlar yan yana yaşayıp farklı alışkanlıklar sürdürebiliyorlarsa çevrim içi platformlarda da insanlar farklı şekillerde kategorize edilerek bir tür izolasyona maruz kalmaktadır. Filtre balonları internette izolasyonu mümkün kılan en aktif uygulamalar arasındadır. Örneğin, “dünyada gezilecek en sıcak ülkelerle” ilgili yaptığımız bir araştırma doğrultusunda Youtube’da tıkladığımız en soğuk ülkelere ilişkin bir video sizi sürekli soğuk ülkeler üzerine yapılmış benzer içeriklere yönlendirecektir. Benzer şekilde aradığımız bir ürün bir daha hiç aramasanız bile uzun bir süre çevrim içi tüm yolculuklarınıza size eşlik etmeye devam edecektir. Kişiyi bir platformda mümkün olduğunca uzun tutabilme amacı doğrultusunda geliştirilen algoritmalar bir tür izolasyon girişimi olarak değerlendirilebilir.

İlk bakışta metaforik görünen dijital soylulaştırma kavramı, teknoloji ve internetin birleşimiyle gelinen noktada pek çok alanda somut gerçeklikler ortaya koymaktadır. Geleneksel medya yapılanmasında görülen tekelleşme olgusunun bir benzeri internet düzleminde de mevcuttur. Bugün, kullanılan platformların ötesinde internet altyapısının da giderek soylulaştığı görülmektedir. Küçük ve çeşitli internet sağlayıcı şirketler 2000’li yıllarla birlikte yerlerini veya kontrolü büyük iletişim ve medya şirketlerine bırakmaya başlamıştır. Örneğin, 83 milyon Amerikalı bugün yalnızca tek bir geniş bant sağlayıcısına erişebilmektedir. (<https://thereboot.com/the-internet-has-gentrified-heres-what-we-can-do-about-it>). Ayrıca Google gibi büyük şirketlerin merkez kurduğu şehirlerde mevcut altyapıyı kullanarak kendi çalışanları için geliştirdikleri plato yaşam uygulamaları da bir soylulaştırma örneği olarak kabul edilebilir. Bu şirketlerin çalışanlarına ödediği yüksek ücretler, özel servis araçları gibi kent kültürüne aykırı yeni uygulamalar da kent yapısını doğrudan etkileyen hareketler olarak yorumlanabilir. Çünkü bu insanlar o bölgede birden bire kiralara artmasına, çayın yerine kahvenin popülerleşmesine neden olabilirler.

Dijitalin soylulaştırılması bir anlamda mevcut dijital eşitsizlikleri de pekiştirmektedir. Bazı platformların ücretli olması, bazılarının üyelik şartı olarak mevcut bir üyenin referansını şart koşması gibi bir takım uygulamalar herkesin karşılayabileceği genel geçer şartlar değildir. Dijital toplulukların yükselişinde birlikte her bireyin dijitali deneyimlemesi ve bu deneyim karşısında hissettikleri de farklılaşmaktadır. Herkes her an, dijital bir topluluğun parçası olabileceği eğilimiyle normal şartlarda gizlemek isteyeceği türden bilgileri kolaylıkla paylaşmaya başlamıştır. Bu da sıradan insanı giderek internete daha bağımlı, yaşamdan daha izole ve diğerleriyle daha az bağlı bir duruma sürüklemiştir. Dijital toplulukların üyesi olma ve dijital platformlarda kabul görme çabası bireyi platform öngörüsüne dayalı bir dijital kimlik yaratma sürecine itmektedir. Toplumsal yaşamın en önemli unsurlarından biri bireyin içinde bulunduğu topluluğa karşı geliştirdiği aidiyet duygusudur. Sanal topluluklarda bu aidiyetin geliştirilmesi topluluk üyelerinin ilk üyelerinin belirlemiş olduğu genel görüş ve kabullerin benimsenmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu nedenle dijital toplulukların bir parçası olma eğilimi çoğu zaman bireyi fiziki topluluklarda benimsediği kendi düşüncelerine yabancılaşma tehlikesini de doğurmaktadır.

Dijitalleşmenin en önemli boyutlarından biri de sürekli gözetimi mümkün kılmasıdır. Gözetim yeni bir kavram değildir. İnsanlar yaşamın pek çok aşamasında türlü amaçlar doğrultusunda diğerlerine bakmışlardır. Fakat gözetim zamanla, özellikle modern toplumlarda devletlerin bireyleri farklı vasıtalarla denetim altında tutabilmesinin aracına dönüşmüştür. Modern toplumlarda iktidarlar bireyi dışlamak yerine sürekli gözetleyerek veya bireyde türlü mekanizmalarla sürekli gözetlendiği izlenimini yaratarak bir sosyal kontrol mekanizması

geliştirmiştir. Foucault, bu gözetlemeyi Bentham'ın bir hapisanenin mimari tasarımı olan "panopticon" yani "bütünü gözetleme" kavramıyla (Çalışkan, 1996, s. 18) somutlaştırmaktadır. Halka biçiminde, ortasında avlu ve avlunun ortasında da başka bir kule olan bu yapıda halka hem içeri hem de dışarıya bölünmüştür. Hedefe uygun olarak seçilmiş insanların yerleştirildiği bu hücreler, varlığı belirsiz olan kuledeki bir gözetmen tarafından sürekli izlenebilmektedir. Mahkûmlar denetlenip denetlenmediklerinden veya ne zaman denetleneceklerinden habersiz oldukları için kendi kendilerine bir kontrol mekanizması geliştirirler (Foucault, 2000a, s. 77). Denetleyenin görünmez olduğu bu sürekli denetim durumu, toplum düzeni adına ıslah edilmesi gerekenler üzerinde etkin bir aygıt olarak çalışmaktadır. Bentham'ın temiz bir denetim olarak ifade ettiği bütünü gözetleme yöntemi, Foucault için fiilen gerçekleşmiş bir toplum ve iktidar ütopyasıdır. Kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak işlevlerine sahip hücre düzlemi, ışık altında ve sürekli bir gözetlenme ilkesine dönüşmüştür. Foucault'ya göre (2000b, s. 18) hücre karanlığının birey için bir anlamda koruyucu olan yönü, bu görünürlük haliyle bir tuzağa dönüşmüştür. Bireyler üzerinde uygulanan iktidar ve gözetleme sırasında elde edilen bilgiyle bireylerin gerektiği gibi yani; egemen ideolojinin belirlediği uygunluk normlarına göre hareket edip etmediği belirlenmektedir.

Foucault'nun fikirleri ışığında gelişerek pek çok çalışmaya ilham veren gözetim sistemi olgusu günümüzde yerini dijital gözetime bırakmıştır. Büyük veriye giden yolda hayata geçirilen teknolojik gelişmeler, gözetim ve ona ait kültürün de başkalaşmasını sağlamıştır. Güncel anlamda dijital gözetim, bireyleri ürün satın almaya ikna edebilmek amacıyla onların sosyal medya profillerini takip eden şirketler tarafından da banka kayıtlarını inceleyerek vatandaşlık profili çıkarıp kimin daha fazla hak edişe sahip olduğunu değerlendiren devlet daireleri tarafından da yapılabilmektedir. Fakat aynı zamanda, günlük yaşamdaki sıradan insanlar tarafından da sosyal ağlar odağında bir gözetim kültürünün varlığı söz konusudur. Bu sistemde bireyler sürece aktif olarak katılmakta ve kendi gözetimlerinin yanı sıra başkalarının gözetimini de düzenlemeye çalışmaktadırlar. Dijital gözetim kültürü, bireyleri izleme araçlarına dönüşen sosyal ağlarla giderek daha fazla ilişkilendirilmektedir. Bireyler bir yandan sosyal medyayı kullanarak; tweetlerde, gönderilerde ve fotoğraflarda kendilerini kamuya açık hale getirerek gözetlenmekte bir yandan da yine sosyal medya aracılığıyla başkalarının hayatını kolayca kontrol etmektedir. Yeni medya araçları konusunda dijital okuryazarlık farkındalığı yüksek olan küçük bir kesim ise gözetim kültürüne karşı bir tavır geliştirmeyi başarabilmektedir. Fakat yine de dijital topluluklara mensup bireyler, çoğu gözetimin olumsuz yönlerini bilmelerine rağmen bunu mümkün kılan sosyal medya pratiklerinden kaçmayı başaramamaktadır. Öyle ya da böyle bireyler gözetimle ilgili çeşitli roller üstlenmeye devam ederek sistemin bir dışlisi haline gelmektedir. Bu nedenle gözetim kültürü, kullanıcı tarafından oluşturulan gözetim ile karakterize edilmektedir. Web 2.0'ın kullanıcı tarafından oluşturulan içerik nosyonuna dayanarak aynı teknolojik kapasitelerin kullanıcıların içeriğe katkıda bulunmasına ve aynı zamanda gözetim biçimleri oluşturmasına izin verdiği gözlemlenmektedir. Bir yandan akıllı telefonlar bir yandan da Twitter ve Instagram gibi sosyal ağ ve platformlar kullanıcı katılımını teşvik ederek kurumsal gözetimde kullanılan verileri oluşturmaktadır. Diğer yandan kullanıcılar "beğeniler", "öneriler" ve diğer değerlendirme kriterleri ile hem başkalarını kontrol edebilmekte hem de bu takip ve izleme ve puanlama gibi etkinliklerle kendileri de bir anlamda sürekli gözetim altında hareket etmektedirler.

Dijital gözetim kültürü günümüzde büyük bir endüstri haline gelmiştir. Büyük teknoloji şirketlerinin tekelinde yürüyen bu gözetleme eylemi çoğunlukla kamu şeffaflığı bağlamında değil gizlice ve sistematik bir biçimde sürdürülmektedir. Temelde dijital toplulukların parçası olan bireyler gözleme eyleminden emin olsalar dahi bunun ne şekilde ve yolla yapıldığı konusunda fikir sahibi değildir. Ekonomik açıdan pek çok devletin hacmini geride bırakan büyük teknoloji şirketleri, devletlerle de yakın iş birlikleri tesis etmişlerdir. Apple, Google, Microsoft, Amazon

ve Facebook'un aralarında olduğu bu büyük şirketlerin kullanıcı verilerini çeşitli devletlerle sürdürdükleri ilişkilerde kullandıkları 2013 yılında medyaya yansımıştır (Lyon, 2018). Söz konusu teknoloji devleri devletlerin elinde birer araç gibi görünseler de pratikte devletlerin gölgesinde birer politika aracı olarak algılanmaktan kaçınılmaktadır. (Zuboff, 2019).

Bireylerin mevcut sosyal düzenle uyumlu olup olmadığının belirlenmesi için geliştirilen türlü gözetim yöntemleri dijitalle birlikte doğrudan öznenin rızasına dayandırılmaktadır. Teknoloji ve dijitalin yaygınlaşması birçok insanın pek çok gündelik yaşam pratiğini dijitalde gerçekleştirmesine olanak tanımıştır. Aracın yaygınlaşması her zaman araca dair doğru bir bilincin geliştirildiği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla yeni medya teknolojilerini kullanmaya başlayan pek çok insan sürekli gözetime rıza gösterdiğinin tam anlamıyla bilincinde değildir. Ağ toplumunda var olan birçok insan internette tuhaf bir şey yapmadığı gerekçesiyle çoğu zaman gözetlenmesinde bir sakınca olmadığını düşünebilir fakat tam da bu noktada soylulaştırma düşüncesinin bir anlamda tuhaf olan şeyleri hizaya sokmak amacına hizmet ettiği düşünüldüğünde bu özelliklere sahip grupların gözetlenmesinin meşrulaştırılması algısını doğurduğu görmezden gelinemez. Çünkü neyin tuhaf, neyin sakıncalı olduğunun sınırlarının toplum normlarına göre belirlenmiş olması mutlak doğru bir şey değildir. Ayrıca genelin dışında tutum ve özellik sergileyen bireylerin gözetlenmesinin normalleşmesi belli bir grup insanın daha çok zarar görmesine neden olabilir. İnternetin soylulaştırılmasında açık bir şekilde ötekileştirme, kin ve nefret söylemini körükleyecek radikal ideolojik söylemlerin referans alınması hem toplumsal düzlemde hem de bireyin hakları noktasında büyük sorunlar yaratabilir.

Fiziki ve dijital soylulaştırma arasında doğrudan bir ilişki olduğunun bir başka göstergesi de “dijital redlining” dir. “Kırmızı çizgi” insanların belli tür özelliklere göre sınıflandırılması ve bu doğrultu da belli alanlarda çemberin dışında bırakılması anlamına gelmektedir. Bankaların kimlere yüksek konut kredisi vereceğinin belirlenmesi, bazı otellerin yalnızca belli gruptan insanlara hizmet vermesi gibi... Dijitalde bu ayırım, dijital gözetim araçlarıyla insanlar hakkında toplanan bilgiler doğrultusunda bazı türdeki reklam içeriklerinin yalnızca belirli bir gruba sunulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, bazı insanlar belirli türden reklam ve içeriklere isteseler de hiçbir zaman ulaşamamaktadır.

Sonuç

Günümüzde dijitalleşmenin kazandığı ivme ve bazı temel gereksinimler bireylere çevrim içi toplumlara katılma ve bu toplumlarda kalma motivasyonu sağlamaktadır. Birey bir grubun parçası hissetme, duygusal ve bilişsel bağ kurma gibi ihtiyaçlar doğrultusunda bir topluluğa dâhil olma eğilimini sanal düzlemde de sürdürmektedir. Yani insan çevrim içi topluluğun konusu veya profili ne olursa olsun bağlılık ve aidiyet hissi doğrultusunda hareket edebilmektedir.

Bir bölgede fiziksel yapıyı değiştirmek için kullanılan “soylulaştırma” kavramı metaforik bir yöntemle dijital topluluklar üzerinden sorgulanmıştır. İlk bakışta internetin soylulaştırılması düşüncesi hayali bir söylem gibi gelse de teknolojinin her geçen gün yeni bir ivme kazanarak dijital dünyayı genişletmesi internetle ilgili farklı çözümlere ihtiyaç olduğunu kanıtlamaktadır. Nasıl ki fiziki olay ve somut topluluklar ile ilgili olayların sosyolojik bir boyutu mevcutsa ağ toplumu ve internetin yapısıyla ilgili de olmak durumundadır. Çünkü somut toplulukları etkileyen yeni gelişmeler ve yaklaşımlar olduğu gibi dijital toplulukların da bir devingenliği vardır. Her geçen gün büyüyen dijital dünya da internete hâkim olan büyük şirketlerin dijital topluluklar üzerindeki gücü ve etkililiği artmaktadır. İnternet düzleminin ve algısının hep bu öncü gruplar üzerinden yönlendirilmesi hem dijitalde var olmaya çalışan küçük şirketleri hem de ağ toplumuna eklemlenen her bir dijital özneyi çok yakından ilgilendirmektedir. Dijital dünyanın da tıpkı klasik topluluklar gibi kendi elitlerini yaratmasının birçok sakıncası mevcuttur. Giderek daha fazla insanın katıldığı bu topluluklarda bireyin kendi seçimiymiş gibi

görünen pratikleri, bir anlamda dijital elitlerin sürekli dolaşımında tuttuğu enformasyonun dayatılmasıdır. Özgür olduğu varsayımıyla eklemlediği bir toplulukta bireyin tüm etkinliklerinin yankı odaları, filtre balonları, “beğeni” ölçütleri ve platformların uygun gördüğü politikalara göre şekillenmesi, esasında hiçbir zaman mevcut düzlemde dünya atıflarını ortaya koyamaması ve herhangi bir konuda kanaat geliştirememesi anlamına gelmektedir. Böyle bir toplum yapılanmasında ne bireysel özgürlükler ne de toplumsal dayanışmayı sağlayacak kolektif bilinç gelişebilir.

Tam anlamıyla dijital bir çağdan söz edebilmek adına her şeyden önce dijitalleşmenin temel gereksinimi olan internete erişimin herkes için sağlanmasına yönelik küresel politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Dijitalleşme hızına karşılık her geçen gün küresel ölçekte büyüyen bir dijital eşitsizlik farkı da mevcuttur. Devletlerin ekonomik ve politik yapısıyla yakından ilişkili olan bilgi ve teknolojiye erişim imkânı ülkeden ülkeye değiştiği için dijital eşitsizliklerin boyutu da her ülkede farklılaşmaktadır. Bazı ülkelerde bu eşitsizliğin kaynağında yaş, cinsiyet, gelir dağılımı, coğrafya gibi etmenler doğrudan rol oynamaktadır. Nasıl ki dünya üzerinde her bireyin temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılamak adına UNICEF gibi kurumların öncülüğünde geliştirilen yardım ve programlar varsa dijital eşitsizliklerin giderilmesine yönelik de küresel ölçekte bu türden pratik adımlar hayata geçirilmelidir. İnternete erişimle birlikte ancak internet kullanımının belli bir bilinçlilik düzeyinde sürdürülmesi bireyleri hem yalnızca kar amacı güden platformlara hem de sürekli denetim altında tutmak isteyen siyasi yapılara karşı koruyabilir. Bu nedenle dijital toplum yapısındaki tüm süreçleri anlayabilmek adına yeni medya araçları ve dijital okuryazarlık farkındalığını çağın eğitim anlayışının sürekli bir parçası kılabilmek son derece önemlidir. Sonuç olarak soylulaştırma çabalarına karşı bir direnç geliştirmek için öncelikle interneti doğru kullanma bilincinin interneti her safhada kullanan tüm bireyler için geliştirilmesi gerekmektedir. Soylulaştırmayla mücadele etmek için tek ve kesin bir çözüm üretebilmek kolay değildir. Facebook’u veya ana akım interneti etkisizleştirmek için tek bir yıkıcı çözüm yerine herkesin kendi algoritmalarını düzenlemesi daha önemlidir. Platformlar aracılığıyla bize ulaşan içerikler karşısında pasif tutumu bırakıp bu içerikleri kendi algımız ve beklentimize göre çeşitlendirmenin yollarını bulmalıyız. Diğer yandan bir anlamda gücünü her şeyi kolaylaştırmasından elde eden dijitalleşme sürecine karşı koymak giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle dijitalleşme sürecindeki olumsuz etkilere bireysel karşı koyma bilinci yanında herkesi kapsayan hukuki düzenlemelere de ihtiyaç vardır. Öncelikle dijital dünyada tekelleşmenin önüne geçilerek bireysel hak ve özgürlüklerin temel dayanağı olan özgür düşünce geliştirebilme ortamı garanti altına alınmalıdır. İdeal medya sorumluluğunun dijitalde de sürdürülebilmesi yani; kamuya daima doğru enformasyonun aktarılması dijitalde de alternatif söylemlerin üretilebilmesine bağlıdır. Bu doğrultuda büyük teknolojiler karşısında her düzeyde yasa koyucuların etkin olması, dijitalde uzmanlaşma gerektiren alanlarda meslek etik ilkelerin oluşturulması, web platformu politikalarının temellerinin iyi öğrenilmesi, ağ tarafsızlığı ve dijital medya okuryazarlığı için gerekli adımların acil bir şekilde pozitif hukuk bünyesinde düzenlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Barbier, F. ve Lavenir, C. (2001). *Bertho, Diderot'dan internete medya*. (K. Eksen, Çev.) İstanbul: Okyanus Yay.
- Bennett, S., Maton, K. ve Kervin, L. (2008). “*The ‘digital natives’ debate: a critical review of the evidence*”. *British Journal of Educational Technology*. 39(5), 775-786.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür – ağ toplumunun yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Çalışkan, K. (1996). Kapital ve disiplin. *Birikim Dergisi*. Sayı:90. İstanbul.
- Ernesto, L. (2000). *Evrensellik, kimlik ve özgürleşme*. (E. Başer, Çev.) İstanbul: Birikim Yay.

- Foucault, M. (2000a). *Büyük kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Foucault, M. (2000b). *Hapishanenin doğuşu*. Ankara: İmge Yay.
- Foucault, M. (2017). *Hermenötiğin köklerini: kendilik hakkında dartmouth konferansları*. (Ş. Solmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Gibson, T. L., Koontz, D. A. ve Van Den Hende, M. (2008). *The digital generation: Teaching to a population that speaks an entirely new language*. http://david.koontz.name/digital/Presentation_files/THE_DIGITAL_GENERATION.pdf (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2021)
- Ito, M. (2008). Introduction. (K. Varnelis. Ed.) *Networked Publics*, 1–14, MA: MIT Press.
- Knox, P. L. ve McCarthy, L. (2018). *Urbanization: an introduction to urban geography*. New York: Pearson.
- Lyon, D. (2018). *The Culture of Surveillance: Watching as a Way of Life*. Cambridge: Polity Press.
- Lovink, G. (2016). *Social media abyss: critical internet cultures and the force of negation*. Cambridge and Malden, MA: Polity
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media*. London and New York.
- Monereo, C. (2004). The virtual construction of the mind: The role of educational psychology. *Interactive Educational Multimedia*. (9), 32-47.
- Norris, P. (2001). *The digital divide*. New York: Cambridge University Press.
- Oblinger, D. ve Oblinger, J. (2005). *Is it age or it: First steps toward understanding the next generation*. <http://www.educause.edu/educatingthenetgen>, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2021)
- Özden, P. (2001). Kentsel yenileme uygulamalarında yerel yönetimlerin rolü üzerine düşünceler ve İstanbul örneği. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 24, 255-270.
- Palfrey, J. ve Gasser, U. (2008). *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. NY: Basic Books.
- Pedró, F. (2006). *The new millennium learners: Challenging our views on ICT and learning* *OECD-CERI* <http://www.oecd.org/dataoecd/1/1/38358359.pdf>, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2021)
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*. 9(5), 1-5.
- Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Rikhye, R., Cook, S. ve Berge, Z. L. (2009). “Digital natives vs. digital immigrants: Myth or reality?”. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 6(2), 3-11.
- Schlee, S. J. (2019). “What would Ruth Glass do?: London: aspects of change as a critique of urban epistemologies”. *City*, sayı: 23(20), ss: 1-10.
- Uğur, A. ve Aliagaoglu, A. (2013). *Şehir coğrafyası*. Ankara: Nobel Yay.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.
- <https://dijilopedi.com/2021-dunya-internet-sosyal-medya-ve-mobil-kullanim-istatistikleri/>, (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2021).
- <https://edgeeffects.net/digital-gentrification/>, (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2011).
- <https://medium.com/memos-of-the-future/the-internet-gentrified-and-gerrymandered-e8573239eedb>, (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021).
- <https://thereboot.com/the-internet-has-gentrified-heres-what-we-can-do-about-it/>, (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2021).
- <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>, (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2021).